

УДК: 338.48:008(477.51)

DOI 10.31654/2520-6966-2025-26F-112-290-302

Щербина С. В.

кандидатка історичних наук, доцентка кафедри історії України, археології та краєзнавства Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
s-scherbyna@ukr.net
orcid.org/0000-0002-3983-8148

Культурно-історичні домінанти як чинник туристичного розвитку Чернігівщини

У статті проаналізовано культурно-історичні домінанти Чернігівщини як ключовий чинник формування туристичної привабливості регіону. Здійснено аналіз матеріальних і нематеріальних елементів культурної спадщини, що становлять ресурс для формування сталих туристичних практик. Акцентовано увагу на значенні історико-архітектурного надбання у формуванні туристичного іміджу регіону. Розглянуто сучасний стан туристичної інфраструктури, рівень популяризації ключових культурно-історичних об'єктів, а також окреслено напрями їх подальшої інтеграції до тематичних туристичних маршрутів. Чернігівщина розглядається як регіон із унікальним культурно-історичним ландшафтом, який вимагає комплексного підходу до збереження та створення позитивного туристичного іміджу.

Особливу увагу в дослідженні приділено аналізу трансформаційних процесів у туристичній сфері Чернігівської області під впливом двох глобальних кризових факторів – пандемії COVID-19 (2020–2021 рр.) та повномасштабної військової агресії Російської Федерації, що розпочалася 24 лютого 2022 року. У статті простежено, які суттєві зміни в структурі, пріоритетах і формах реалізації туристичних ініціатив у регіоні спричинили ці чинники. Зокрема, охарактеризовано процеси згортання традиційних форм туризму (екскурсійного, фестивального, міжнародного) та водночас окреслено активізацію альтернативних підходів, таких як розвиток локалізованих туристичних практик, волонтерського туризму, а також меморіального туризму, спрямованого на збереження та осмислення місць воєнної пам'яті й національного спротиву. У цьому контексті туристичні ініціативи розглядаються як інструмент соціального відновлення, укріплення локальної ідентичності та формування нових форматів взаємодії між культурною спадщиною і сучасним наративом української стійкості. У статті також наведено приклади успішних локальних ініціатив (фестивалі, краєзнавчі проєкти), розглянуто можливості цифрової репрезентації об'єктів культурної спадщини й окреслено перспективи побудови регіонального туристичного бренду на основі історичної ідентичності Чернігівщини.

Ключові слова: Чернігівщина, культурна спадщина, історичні домінанти, туризм, архітектура, матеріальна культура, туристичний потенціал.

Чернігівщина – один із найдавніших історичних регіонів України, який має потужну культурно-історичну спадщину для формування сталих туристичних практик. Територія сучасної області протягом століть була перехрестям торговельних шляхів, осередком духовного життя й адміністративним центром Київської Русі, Гетьманщини та Російської імперії. Це сформувало надзвичайно насичене культурне середовище, яке сьогодні є базою для туристичного розвитку.

Особливу увагу заслуговують так звані культурно-історичні домінанти – архітектурні об'єкти, пам'ятки сакрального мистецтва, локальні традиції та фольклор, які мають символічне та атракційне значення у контексті туристичного розвитку Чернігівщини. Пам'ятки матеріальної і духовної культури регіону виступають потужним інструментом формування іміджу, активізації громад, розвитку економіки та збереження ідентичності.

У контексті Чернігівщини культурно-історичні домінанти мають багаторівневу природу. Це насамперед:

- архітектурні домінанти: найдавніші в Україні храми, архітектура у стилі козацького бароко, козацькі палаци;
- міфологізовані об'єкти: Антонієві печери, місця, пов'язані з видатними постатями (І. Мазепою, Т. Шевченком, родинами Розумовських та Лизогубів);
- етнографічні домінанти: традиційна забудова, ремесла, фольклорні фестивалі, пісенні традиції Полісся;
- ландшафтні домінанти з історичним контекстом.

На території Чернігівщини зосереджені різнопланові туристичні об'єкти, які становлять національну цінність і є привабливими для розвитку культурного, історичного, релігійного та освітнього туризму. Чернігів, Ніжин, Батурин, Седнів і Козелець формують ядро туристичної привабливості Чернігівщини завдяки високій концентрації культурно-історичних пам'яток і розвиненій архітектурній спадщині [2, с. 26].

Культурно-історична домінанта виступає не лише джерелом інформації про минуле, а й **ресурсом емоційної залученості**, що забезпечує глибший рівень сприйняття туристичного простору. Її функція полягає у формуванні символічного образу, здатного викликати стійкі асоціації та емоційні реакції. Відтак турист, який відвідує Чернігівщину, зазвичай зберігає у пам'яті не лише перелік конкретних об'єктів, а цілісне уявлення про територію, закріплене через узагальнений образ: «Чернігів – місто легенд», «гетьманський Батурин» чи «містичний Седнів». Таке емоційно забарвлене сприйняття сприяє **ідентифікації місця**, підвищує туристичну привабливість і формує унікальний культурний бренд регіону.

Місто Чернігів, одне з найдавніших в Україні, вирізняється значною концентрацією видатних сакральних споруд, що становлять безцінну частину національної культурної спадщини та відіграють ключову роль у формуванні туристичної привабливості регіону. На його території розташовані величні собори, давньоруські храми та монастирські комплекси, які приваблюють численних відвідувачів як своєю архітектурною унікальністю, так і духовною атмосферою.

Особливу історико-культурну цінність має Чернігівський дитинець (Вал) – історичне ядро міста, де зосереджені визначні монументи давньоруської архітектури. На території дитинця розташований Спасо-Преображенський собор – один із найстаріших православних храмів Східної Європи, збудований у XI ст. Упродовж століть собор залишався головною архітектурною домікантою міста, визначаючи силует Чернігова. У сучасному контексті Спасо-Преображенський собор виконує не лише функцію національної історико-культурної пам'ятки, а й відіграє важливу роль у розвитку туристичної привабливості Чернігова. Завдяки своїй архітектурній унікальності та високому ступеню збереження, він приваблює численних туристів, паломників і дослідників, стаючи однією з центральних локацій у більшості екскурсійних маршрутів містом [6].

Собор інтегрований у діяльність Національного архітектурно-історичного заповідника «Чернігів стародавній», що дозволяє поєднувати функції охорони пам'ятки з її популяризацією. У грудні 2023 року Комітет ЮНЕСКО з питань захисту культурної спадщини під час збройних конфліктів включив п'ять об'єктів культурної спадщини України до Міжнародного списку культурних цінностей, що перебувають під тимчасовим посиленням захистом. Серед них – Спасо-Преображенський собор у Чернігові, що є вагомим свідченням його виняткової світової цінності та визнання універсальної культурно-історичної значущості пам'ятки. Це рішення підкреслює необхідність збереження об'єкта не лише як національного надбання, а й як частини спільної спадщини людства [1].

Борисоглібський собор, розташований на території дитинця, є характерним зразком чернігівської архітектурної школи XII ст. Протягом своєї історії Борисоглібський собор неодноразово зазнавав руйнувань та перебудов, що кожного разу надавало його архітектурі нових рис. Особливо значних пошкоджень архітектурна пам'ятка зазнала під час Другої світової війни. Нову сторінку в його житті відкрив повоєнний період, коли собор був відновлений у первісному вигляді за проектом відомого архітектора М. Холостенка [9].

У наш час Борисоглібський собор є складовою частиною Національного архітектурно-історичного заповідника «Чернігів стародавній», що сприяє його збереженню та інтеграції в сучасний культурний простір. У стінах храму функціонує постійна експозиція, присвячена історії собору та чернігівської сакральної архітектури, а також дві тематичні виставки: «Фреска чернігівських храмів» і «Архітектура і ремесло Чернігова XI–XIII ст.». Крім науково-просвітницької функції, собор також виконує роль культурного майданчика, на якому регулярно відбуваються концерти духовної музики, що поєднують сакральний простір із живою музичною традицією [6].

Розташована на Валі – у самому серці стародавнього Чернігова – Катерининська церква (XVIII ст.) не лише є сакральною пам'яткою, а й виконує важливу функцію туристичного навігатора: вона першою зустрічає гостей, які прибувають до міста з боку Києва. Це створює потужний візуально-емоційний ефект «першого враження», що значно підсилює туристичну привабливість міста. Крім того, Катерининська церква, збудована у стилі козацького бароко, є важливою складовою екскурсійних маршрутів, фотозон, а також часто використовується як символ міста в рекламних і туристичних матеріалах. Її інтеграція до різноманітних культурно-історичних проєктів (фестивалі, виставки, реконструкції) посилює її значення як центру культурного тяжіння та формує бренд Чернігова як міста з глибоким історичним корінням.

П'ятницька церква, збудована на межі XII–XIII ст., на честь святої Параскеви П'ятниці – покровительці торгівлі, що символічно пов'язує церкву з комерційним минулим Чернігова як важливого торгового центру давньоруського часу. Церква розташована в центральній частині сучасного міста, неподалік від колишнього історичного ринку, і є архітектурною домінантою Красної площі. Завдяки своїй унікальній архітектурі вона є цінним об'єктом для туристів, дослідників та шанувальників старожитностей. Її відновлення після руйнувань Другої світової війни підкреслює цінність збереження історичної спадщини для сучасного туристичного простору [6].

На території міста розташовані численні монастирі та храми, серед яких особливу увагу привертає Єлецький Успенський монастир. Його історія охоплює майже тисячу років, а архітектура поєднує в собі давньоруські та барокові елементи [6].

Антонієві печери, засновані преподобним Антонієм Печерським у XI ст., є унікальним підземним архітектурно-історичним комплексом та однією з найдавніших чернечих обителів Київської Русі. Вони

відіграють визначну роль у формуванні духовного, історичного й туристичного іміджу міста. Печери приваблюють туристів своєю автентичністю, містичною атмосферою та добре збереженою підземною архітектурою. Це місце поєднує в собі релігійне паломництво, археологічну цікавість та культурно-пізнавальний туризм. Вони є незамінною складовою тематичних екскурсій, інтерактивних історичних турів, а також туристичних маршрутів, присвячених сакральним пам'яткам Київської Русі. Завдяки високому ступеню збереженості Антонієві печери суттєво підсилюють культурно-історичну привабливість Чернігова як одного з найдавніших міст України [6; 9].

У Чернігові зберігся значний пласт архітектурної спадщини XIX – початку XX ст., який охоплює як житлові, так і адміністративні будівлі. Ці об'єкти репрезентують стильові особливості різних історичних періодів і формують унікальний міський ландшафт. Саме завдяки цим архітектурним ансамблям Чернігів зберігає неповторну атмосферу старовинного українського міста, що має цінність не лише в історико-культурному, а й у туристичному вимірі. Вони є матеріальними свідченнями соціального, економічного та естетичного розвитку міського середовища [3, с. 10-11].

Історико-культурна спадщина Чернігова є унікальним ресурсом, що формує не лише ідентичність міста, а й виступає базою для сталого розвитку туристичної галузі. Наявність пам'яток різних історичних епох забезпечує можливість формування різноманітних туристичних продуктів, орієнтованих на широку аудиторію.

Чернігів має потенціал стати центром комплексного культурного туризму, що поєднує історико-пізнавальні, релігійні, освітні, мистецькі та рекреаційні елементи. Розвинена екскурсійна мережа, наявність заповідників, музеїв, сакральних об'єктів, а також збережене середовище старого міста створюють умови для глибокого залучення відвідувачів до історичного наративу Чернігова.

Водночас, подальше використання туристичного потенціалу потребує системної підтримки: інвестицій у збереження пам'яток, оновлення інфраструктури, цифровізації музейного простору, розвитку сучасного сервісу, підготовки гідів і створення інноваційних туристичних маршрутів. Ефективна промоція Чернігова як туристичного бренду – як на всеукраїнському, так і міжнародному рівнях – може не лише сприяти зростанню туристичних потоків, а й слугувати чинником економічного піднесення регіону. Історична спадщина Чернігова – це не лише об'єкт національного значення, а й потужний ресурс для розвитку культурного туризму, інтеграції міста в загальноукраїнські та

європейські маршрути та утвердження його статусу як духовного і культурного центру України.

Ніжин – історичне місто Чернігівщини, що поєднує у собі багатий архітектурний ландшафт, глибокі освітні традиції та багатовікове торговельне минуле. Саме ця унікальна комбінація культурно-історичних чинників формує винятковий туристичний потенціал міста. Архітектурна спадщина Ніжина охоплює цілий спектр пам'яток – від сакральних споруд, що відображають духовне життя громади впродовж століть, до будівель освітніх і торговельних інституцій, які засвідчують роль міста як регіонального інтелектуального та економічного центру. Збережені храми, університетські комплекси, колишні торговельні ряди й купецькі садиби створюють цілісний культурно-історичний простір, що приваблює як науковців, так і туристів.

Миколаївський та Благовіщенський собори у Ніжині – ключові об'єкти сакральної архітектури, що формують історико-культурний ландшафт міста. Всефасадний, повернутий одночасно до всіх сторін світу Миколаївський собор (1655–1658 рр.) постає визначною пам'яткою сакрального зодчества та істотно впливає на створення історичного образу Ніжина. Благовіщенський собор (1702–1716 рр.) є одним із найяскравіших прикладів українського бароко з елементами давньоруської архітектурної традиції, що свідчить про високий рівень розвитку архітектурного мистецтва Лівобережної України початку XVIII ст. [8, с. 17–19]. Розташовані у центрі історичного середовища, обидва собори відіграють роль архітектурних домінант і становлять важливі елементи сучасних туристичних маршрутів, спрямованих на популяризацію культурної спадщини Ніжина. Особливу атмосферу навколо соборів створюють розташовані поруч пам'ятки – історичні будівлі Грецького кварталу та Поштова станція.

Грецький квартал у Ніжині – яскравий приклад мультикультурного середовища XVIII ст. Його поява безпосередньо пов'язана з розвитком Ніжина як значного торговельного осередку на Лівобережжі, куди греки прибували у пошуках нових можливостей. Однією з найвиразніших історико-культурних домінант Ніжина є ансамбль грецьких храмів, до якого належать Михайлівська (1719–1729 рр.) та Всіхсвятська (80-і рр. XVIII ст.) церкви. Цей комплекс є унікальним свідченням присутності та впливу грецької діаспори, яка відігравала важливу роль у формуванні економічного й культурного профілю міста. Кожна з церков ансамблю зведена за кошти представників грецької громади, що свідчить про високий рівень її самоврядності, економічної потужності та духовної консолідації. Архітектурно храми поєднують риси українського

бароко, класицизму та елементи візантійської традиції, створюючи унікальне стилістичне вирішення, що не має аналогів у регіоні. Їх внутрішнє убранство, іконостаси та культові предмети становлять велику мистецьку та історичну цінність [5, с. 26].

У сучасному туристичному просторі Ніжина ці об'єкти виступають як центри історико-релігійного, пізнавального та культурного туризму, їх включають до складу екскурсій. Образ Грецького кварталу активно використовується в туристичному брендуванні Ніжина як міста міжкультурного діалогу, сприяючи його популяризації на всеукраїнському та міжнародному рівні.

Батурин – знакове історичне місто Чернігівщини, яке впродовж XVII–XVIII ст. відігравало важливу роль у політичному житті Гетьманщини. Як одна з резиденцій українських гетьманів, воно стало символом державницьких прагнень козацької еліти.

Головним туристичним центром Батурина є Національний історико-культурний заповідник «Гетьманська столиця», який об'єднує низку важливих історико-архітектурних об'єктів. Однією із найвизначніших пам'яток заповідника є палац гетьмана Кирила Розумовського – унікальна споруда в стилі класицизму, відновлена в сучасності та перетворена на музейний простір із вражаючими інтер'єрами [7].

Особливу увагу туристів привертає Цитадель Батуринської фортеці, реконструйована за зразками XVII ст. Вона відтворює атмосферу оборонного укріплення козацької доби з дерев'яною вежею, гарматами та бастіонами, що дає змогу глибше зрозуміти військову організацію тієї епохи [7; 9].

Не менш значущим об'єктом архітектурного комплексу є будинок генерального судді Василя Кочубея – зразок житлової архітектури гетьманської старшини, де відвідувачі можуть ознайомитися з побутом та суспільним укладом козацької еліти [7; 9].

З-поміж сакральних пам'яток Батурина варто виділити Покровську церкву – діючий храм, збудований у стилі українського бароко [9].

У комплексі ці об'єкти створюють цілісний образ Батурина як історичної столиці, здатної задовольнити інтереси наукового й культурного туризму. Вони є основою для проведення фестивалів, історичних реконструкцій, екскурсійних програм, які сприяють популяризації козацької спадщини та національної ідентичності.

Козелець – історичне містечко Чернігівщини, яке вирізняється наявністю цілісного архітектурного комплексу доби Гетьманщини. Збережені пам'ятки відображають характерні риси як сакрального, так і світського зодчества XVIII ст., демонструючи впливи українського

бароко та засвідчуючи активну меценатську діяльність козацької старшини у формуванні культурного середовища тогочасного міста.

Найвизначнішою домінантою містечка є Собор Різдва Богородиці (1752–1763 рр.) – шедевр козацького бароко, збудований коштом родини Розумовських. Його архітектурна довершеність, просторовий розмах і вишуканий декор роблять храм однією з найвеличніших сакральних споруд Лівобережної України. Разом з прилеглими будівлями цей об'єкт утворює унікальний архітектурний ансамбль, який демонструє синтез релігійного символізму та репрезентативної світської естетики. Дзвіниця собору також формує панораму історичного центру Козельця та слугує оглядовим майданчиком для відвідувачів [9].

Козелець має всі передумови для інтеграції до міжрегіонального туристичного маршруту «Шлях Розумовських», що об'єднає пам'ятки культурної спадщини, пов'язані з діяльністю цієї видатної родини, зокрема в Батурині, Козельці та Києві, в єдину історико-пізнавальну концепцію. Містечко становить інтерес не лише для шанувальників архітектури українського бароко, але й для паломників, дослідників гетьманської доби та туристів, зацікавлених у вивченні родинних історій української еліти XVIII ст. [9].

Розбудова туристичної інфраструктури, створення музею локальної історії, а також впровадження культурних подій – фестивалів, історичних реконструкцій, виставкових проєктів – можуть суттєво підсилити привабливість Козельця як важливої точки на культурній мапі Чернігівщини. Завдяки збереженням історико-архітектурним домінантам, містечко має вагомий потенціал для розвитку культурно-пізнавального туризму та може стати перспективним регіональним центром туристичної активності.

Седнів – історичне містечко Чернігівщини, яке вирізняється не лише мальовничим ландшафтом, але й високою концентрацією об'єктів архітектурної та культурної спадщини. Упродовж століть Седнів виконував роль важливого осередку козацької старшини, що зумовило появу тут унікальних зразків садибної та сакральної архітектури XVIII–XIX ст.

Ключовим об'єктом Седнева є садиба Лизогубів – родовий маєток одного з найвпливовіших козацько-старшинських родів, яка поєднує елементи класичної архітектури з українськими національними мотивами. Також садиба Лизогубів стала місцем інтелектуального і творчого діалогу, який об'єднував діячів українського національного відродження. Перебування в ній Тараса Шевченка, Леоніда Глібова

та Пантелеймона Куліша засвідчує її роль як важливого культурно-історичного осередку XIX ст. [4].

Не менш вагомим туристичним об'єктом Седнева є Георгіївська церква (XVII ст.), розташована на підвищенні над Сновом – пам'ятка дерев'яної сакральної архітектури, оповита локальними легендами. Поєднання архітектурної, історичної та природної складової створює цілісний туристичний образ містечка як місця духовного і культурного паломництва [9].

Унікальність Седнева полягає в тому, що його архітектурні домінанти залишаються не до кінця освоєними в сучасних туристичних практиках, що водночас є і викликом, і можливістю для розвитку локального культурного туризму. За умов належного інфраструктурного супроводу, діджиталізації спадщини, організації фестивалів, художніх пленерів та меморіальних маршрутів, Седнів може посісти гідне місце в системі туристичних маршрутів Чернігівщини як простір історичної пам'яті, національної естетики та культурної глибини.

На початку XXI ст. спостерігалось пожвавлення локальних ініціатив, спрямованих на активізацію туристичної діяльності в громадах Чернігівщини. Громадські проекти сприяють створенню єдиного інформаційного простору для просування внутрішнього туризму в регіоні. Запроваджуються віртуальні виставки та онлайн-екскурсії в музеях Чернігівщини, що розширює доступ до культурної спадщини та дозволяє долучати ширшу аудиторію. Паралельно з цим активно ведеться робота зі створення локальних брендів, візуального стилю регіону, сувенірної продукції та просування Чернігівщини як «території автентичності».

Останніми роками значну увагу приділено питанням діджиталізації об'єктів спадщини як інструменту залучення молодіжної аудиторії та зміцнення туристичного іміджу. Саме поєднання цифрових інструментів, культурної унікальності та ініціатив знизу формує передумови для створення сталого туристичного бренду Чернігівщини, орієнтованого як на внутрішнього, так і на зовнішнього відвідувача. Зокрема, позитивні результати демонструє діяльність Національного історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця» (м. Батурин), який не лише зберігає об'єкти спадщини, але й впроваджує нові форми роботи з туристами: нічні екскурсії, історичні реконструкції, освітні програми для молоді [7]. У Чернігові функціонують цифрові туристичні гіді, зокрема мобільні додатки та інтерактивні QR-коди на об'єктах Валу та Антонієвих печер.

Сучасні умови функціонування туристичної сфери Чернігівщини позначені низкою складних викликів, зумовлених як зовнішніми, так і

внутрішніми факторами. Попри наявність значного історико-культурного ресурсу, туристична інфраструктура Чернігівщини залишається нерівномірно розвиненою, а потенціал багатьох об'єктів – недостатньо реалізованим. У цьому контексті важливим є наукове осмислення саме культурно-історичних домінант як чинників сталого туристичного розвитку.

Період глобальної пандемії COVID-19 став серйозним викликом для туристичної галузі Чернігівщини, спричинивши суттєве зниження туристичної активності. Відбулося значне скорочення внутрішнього туристичного потоку, обумовлене карантинними обмеженнями, зокрема заборонаю на міжрегіональні поїздки, закриттям музеїв, релігійних споруд та інших об'єктів культурної спадщини. Але відбулась цифрова трансформація ініціатив, яка проявилась у переході частини закладів до формату онлайн-продуктів: віртуальних екскурсій, лекцій, відеопрезентацій історико-культурних маршрутів. Пандемічна криза стала поштовхом до розвитку внутрішнього та локального туризму, що дало змогу переорієнтувати увагу на менш знані туристичні локації області.

Після початку повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року, Чернігівщина опинилася в епіцентрі активних бойових дій. Це спричинило глибокі й комплексні зміни в туристичній галузі регіону. Унаслідок воєнних дій було частково або повністю зруйновано низку об'єктів культурної спадщини, зокрема пам'ятки архітектури у Чернігові та прилеглих населених пунктах. Значна частина музеїв, туристичних інформаційних центрів, готелів та приватних садиб змушена була тимчасово припинити роботу через безпекову ситуацію та відсутність відвідувачів.

В умовах масштабної гуманітарної кризи та руйнування значної частини туристичної інфраструктури, Чернігівщина постала перед необхідністю переосмислення туристичної парадигми. Одним із векторів адаптації стало формування нових форматів туризму – волонтерського та меморіального, які водночас відповідають на суспільний запит і виступають засобом культурного спротиву.

Волонтерський туризм у Чернігівській області почав активно розвиватися як реакція на масштабні руйнування об'єктів культурної та сакральної спадщини, спричинені бойовими діями. Одним із ключових напрямів такої діяльності є участь волонтерів у процесах відновлення пошкоджених історичних споруд, зокрема храмів, музеїв, адміністративних будівель і об'єктів громадської інфраструктури, які мають історико-культурне значення. Окрему увагу приділено організації краєзнавчих експедицій, спрямованих на збір усної історії, документування локальних наративів війни, фотофіксацію зруйнованих

або пошкоджених пам'яток, що має дослідницьке значення. Крім того, у межах волонтерських ініціатив здійснюється очищення територій стародавніх некрополів, курганів, історичних пам'яток, які постраждали від бойових дій або залишалися занедбаними внаслідок загальної гуманітарної ситуації.

Зазначені практики сприяють не лише фізичному збереженню об'єктів спадщини, а й виконують важливу соціальну функцію – формують у громадян почуття відповідальності за збереження культурного надбання, активізують інтерес до локальної історії та інтегрують її в загальнонаціональний історичний дискурс.

Меморіальний туризм, натомість, виконує функцію колективної пам'яті – формує зв'язок між минулим і сучасним, підсилює національну ідентичність через осмислення трагічного досвіду. На Чернігівщині зростає зацікавленість у створенні меморіальних маршрутів, екскурсій на місця героїчного спротиву, встановленні інформаційних панелей, що документують події воєнного часу.

У 2023–2024 рр. почали формуватися нові підходи до туристичної діяльності, що базуються на ідеї туризму як інструменту відновлення та збереження пам'яті. Зокрема, спостерігається формування меморіальних маршрутів у місцях боїв і оборони Чернігова; участь у проєктах з відбудови, краєзнавчих дослідженнях, реконструкції подій війни; створення історико-патріотичних маршрутів. Воєнні події спричинили глибоке переосмислення ролі культурної спадщини, яка сьогодні розглядається не лише як об'єкт охорони, а й як інструмент культурного спротиву та відновлення національної ідентичності.

Збереження архітектурно-історичної спадщини Чернігівщини є важливим завданням для громади, науковців і держави. Попри певні виклики (воєнні, епідеміологічні, фінансові, екологічні), Чернігівщина залишається регіоном із великим потенціалом для розвитку історичного туризму, освітніх програм та культурних ініціатив.

Література

1. Five cultural properties from Ukraine granted enhanced protection status. UNESCO (2023, December 6). URL: <https://www.unesco.org/en/articles/five-cultural-properties-ukraine-granted-enhanced-protection-status>. (Last accessed: 20.04.2025)
2. Антоненко І. Я., Харенко В. С. Розвиток туристичного потенціалу Чернігівського регіону. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 2. С. 24–28.
3. Вечерський В. В. Архітектурна спадщина Чернігова. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв*. Серія: Музеєзнавство і пам'яткознавство. 2019. Т. 2. № 1. С. 8–18.

4. Історичні відомості про Седнів. *Седнівська селищна територіальна громада*. URL: <https://sednivska-gromada.gov.ua/istorichni-vidomosti-15-57-04-20-12-2015/> (дата звернення: 20.04. 2025).

5. Морозов О. Грецькі храми Ніжина. *Пам'ятки України: історія та культура*. 2013. № 7. С. 24–31.

6. Національний архітектурно-історичний заповідник «Чернігів стародавній». URL: <https://oldchernihiv.com/> (дата звернення: 25.04.2025).

7. Національний історико-культурний заповідник «Гетьманська столиця». URL: <https://baturin-capital.gov.ua/> (дата звернення: 21.04.2025).

8. Самойленко Г., Самойленко О. Ніжин – європейське місто / ред.: О. Бойко, Л. Чабак, А. Гапієнко; Сіверський інститут регіональних досліджень. Чернігів : Видавець Лозовий В.М., 2010. 72 с.

9. Чернігівщина туристична. URL: <https://chernihivregion.travel/> (дата звернення: 25.04.2025).

References

1. *Five cultural properties from Ukraine granted enhanced protection status*. UNESCO. (2023, December 6). URL: <https://www.unesco.org/en/articles/five-cultural-properties-ukraine-granted-enhanced-protection-status> [in English].

2. Antonenko, I. Ya., & Kharenko, V. S. (2020). *Rozvytok turystychnoho potentsialu Chernihivskoho rehionu* [The Development of Tourist Potential of Chernihiv Region]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: Practice and Experience*, No. 2, p. 24–28 [in Ukrainian].

3. Vecherskyi, V. V. (2019). *Arkhytekturna spadshchyna Chernihova* [The Architectural Heritage of Chernihiv]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu kultury i mystetstv – Bulletin of Kyiv National University of Culture and Science*, No. 2(1), p. 8–18 [in Ukrainian].

4. *Istorychni vidomosti pro Sedniv* [Historical Information about Sedniv]. (n.d.). Retrieved April 20, 2025, from <https://sednivska-gromada.gov.ua/istorichni-vidomosti-15-57-04-20-12-2015/> [in Ukrainian].

5. Morozov, O. (2013). *Hretske khramy Nizhyna* [Greek Temples of Nizhyn]. *Pamiatky Ukrainy: istoriia ta kultura – Landmarks of Ukraine: History and Culture*, No.7, p. 24–31 [in Ukrainian].

6. *Natsionalnyi arkhitekturno-istorychnyi zapovidnyk «Chernihiv starodavnyi»* [National Architectural Historical Reserve «Ancient Chernihiv»]. (n.d.). Retrieved April 25, 2025, from <https://oldchernihiv.com> [in Ukrainian].

7. *Natsionalnyi istoryko-kulturnyi zapovidnyk «Hetmanska stolytsia»*. [National Architectural Historical Reserve «Hetman's Capital»]. (n.d.). Retrieved April 21, 2025, from <https://baturin-capital.gov.ua> [in Ukrainian].

8. Samoilenko, H., & Samoilenko, O. (2010). *Nizhyn – yevropeiske misto* [Nizhyn – European City]. Nizhyn: Lozovyi V.M. Publ. [in Ukrainian].

9. *Chernihivshchyna turystychna* [Tourist Chernihiv Region]. (n.d.). Retrieved April 25, 2025, from <https://chernihivregion.travel/>

Shcherbyna S. V.

Candidate of Historical Sciences, Associate professor at History of Ukraine, Archaeology, and Local History Department of T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»

s-scherbyna@ukr.net

orcid.org/0000-0002-3983-8148

Cultural and Historical Dominants as a Factor in the Tourism Development of Chernihiv Region

The paper analyzes the cultural and historical dominants of Chernihiv region as a key factor in shaping the region's tourism appeal. Both tangible and intangible elements of cultural heritage are examined as valuable resources for the development of sustainable tourism practices. Particular emphasis is placed on the role of historical and architectural assets in constructing a recognizable tourist identity for the region. The current state of tourism infrastructure is assessed, along with the degree of visibility and promotion of key cultural and historical sites. Furthermore, the article outlines potential directions for their integration into thematic tourism routes. The Chernihiv region is presented as a territory with a unique cultural-historical landscape that requires a comprehensive approach to heritage preservation and the development of a coherent regional tourism brand.

Special attention is given to the analysis of transformative processes in the regional tourism sector influenced by two global crises: the COVID-19 pandemic (2020–2021) and the full-scale military aggression of the Russian Federation, which began on February 24, 2022. The paper explores how these factors have significantly reshaped the structure, priorities, and formats of tourism initiatives in the region. It discusses the decline of traditional forms of tourism (such as sightseeing, festivals, and international travel) alongside the growing relevance of alternative approaches, including localized tourism, volunteer tourism, and memorial tourism aimed at preserving and interpreting sites of wartime memory and national resistance. Within this context, tourism initiatives are interpreted as tools for social recovery, the reinforcement of local identity, and the development of new formats of engagement between cultural heritage and the contemporary narrative of Ukrainian resilience.

The paper also presents examples of successful local initiatives (such as festivals and regional history programs), explores opportunities for digital presentation of cultural heritage sites, and outlines prospects for building a regional tourism brand grounded in the historical identity of Chernihiv region.

Key words: Chernihiv region, cultural heritage, historical dominants, tourism, architecture, material culture, tourism potential.